

เรือนพื้นบ้านไทย-มอญ* THAI-MON VERNACULAR HOUSES

ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ **
PROF. ORNSIRI PANIN

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาสถาปัตยกรรม โทร. 221 5872, 221 5877
สาขาวิชา สถาปัตยกรรม
แหล่งทุนอุดหนุนวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีที่เสร็จ 2542

* ได้รับทุนอุดหนุนวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร

** อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทนำ

เรื่องราวเกี่ยวกับมอญ เป็นเรื่องที่น่าสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นความเก่าแก่ของชนชาติ วัฒนธรรม อารยธรรมในสมัยโบราณ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม สถานภาพทางการเมือง การปกครองและเรื่องราวอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายยิ่งที่แหล่งที่ตั้งของชนชาติมอญที่มีอารยธรรมยิ่งใหญ่ในสมัยโบราณ ไม่สามารถปรากฏให้เห็นได้อย่างเป็นทางการในแผนที่ปัจจุบัน ด้วยอิทธิพลจากระบบการเมืองการปกครอง ทั้ง ๆ ที่คนมอญยังมีตัวตนที่สามารถสัมผัสได้ ทำให้ต้องกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่เฉพาะแห่ง และกระจายตัวตามพื้นที่ใกล้เคียงกับถิ่นฐานดั้งเดิม

ประเทศไทยเป็นแหล่งที่ตั้งหนึ่งที่มีคนเชื้อสายมอญตั้งถิ่นฐานกระจายตัวอยู่หลายแห่ง การตั้งถิ่นฐานเหล่านี้เป็นการตั้งถิ่นฐานหลายช่วงเวลา บางพื้นที่เป็นชาวมอญอพยพที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อมีศึกสงคราม เช่น กลุ่มพระยาเจ่งที่ไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองนครเขื่อนขันธ์ ในสมัยกรุงธนบุรีเป็นต้น ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็มีการอพยพของพวกมอญเข้ามาอีกสองครั้งในรัชสมัยของสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้กระจายการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บริเวณ ปทุมธานี นนทบุรี และพระประแดง หรือนครเขื่อนขันธ์เดิม กลุ่มคนมอญที่อพยพเข้ามาสมัยกรุงธนบุรี ซึ่งเราเรียกกันว่ามอญเก่า ตั้งถิ่นฐานที่เกาะเกร็ด นนทบุรี ส่วนกลุ่มที่เข้ามาภายหลัง หรือกลุ่มมอญใหม่กระจายตัวอยู่แถบปทุมธานี และพระประแดง

นอกจากกลุ่มมอญอพยพซึ่งเข้ามาในช่วงนี้แล้ว ยังมีกลุ่มคนมอญที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เดิมในเขตพื้นที่ใกล้เคียงกับแหล่งที่ตั้งของชนชาติมอญในพม่า ซึ่งอยู่ในเขตภูมิภาคตะวันตกของไทยแถบจังหวัดราชบุรี กาญจนบุรี และมีบางกลุ่มกระจายตัวไปทางภาคกลางตอนบน และกลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มที่ประสบกับปัญหาทางการเมืองระหว่างมอญ พม่า ซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในเขตพื้นที่ชายแดนของไทยแถบอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี กลุ่มสุดท้ายที่กล่าวถึงมีปัจจุบัน เรียกว่ากลุ่มชาวมอญพลัดถิ่น ซึ่งทางราชการกำหนดพื้นที่ให้อยู่บริเวณหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีลักษณะทางกายภาพที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมดั้งเดิมที่น่าสนใจ

นอกจากที่กล่าวมาแล้วพบว่ากลุ่มคนมอญในประเทศไทยมีหลายกลุ่มทั้งที่กลายเป็นคนไทยไปโดยสมบูรณ์แล้วก็มีที่ยังรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้บางส่วน แต่บ้านเรือนเกือบเป็นบ้านไทยไปแล้ว ทว่ายังรักษาสภาพแวดล้อมเดิมทั้งทางกายภาพและวัฒนธรรมไว้ได้ยังมีปรากฏให้เห็น และส่วนที่ยังเป็นคนมอญพูดไทยไม่ได้หรือไม่ยอมพูดภาษาไทยยังมีชีวิตความเป็นอยู่และความสำคัญของความเป็นคนมอญอย่างเต็มเปี่ยมก็ยังสามารถพบได้ เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าน่าจะศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นความเหมือน ความต่าง ที่มาของความเหมือน ความต่าง และศักยภาพในการสืบทอดวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีคุณค่าไปเป็นข้อมูลต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นบ้านไทย-มอญ ในประเทศไทย เน้นแหล่งที่ตั้งที่เป็นชุมชนที่ยังคงคุณลักษณะสังคมวัฒนธรรมมอญที่ปรากฏให้เห็นได้ชัดเจน โดยศึกษาองค์ประกอบของหมู่บ้าน บ้าน โครงสร้าง วัสดุก่อสร้าง ผนวกกับความเชื่อ และวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นที่ส่งผลมายังการใช้สอยในบ้าน พร้อมศึกษาเปรียบเทียบความเหมือน ความต่างและเหตุผลที่มีต่อความเหมือนความต่างนั้น ๆ และท้ายสุดเพื่อศึกษากับศักยภาพในการคงอยู่ของเรือนพื้นบ้านไทย-มอญ

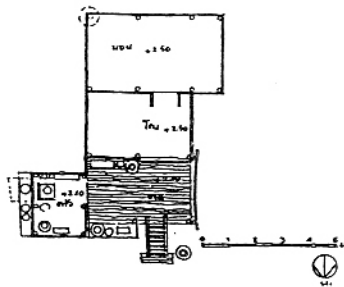
วิธีดำเนินการวิจัย

เนื่องจากโครงการวิจัยนี้ เป็นโครงการวิจัยทางสถาปัตยกรรม ซึ่งเน้นการศึกษาเกี่ยวกับสภาพทางกายภาพของหมู่บ้านและตัวบ้าน ผนวกกับการศึกษาอิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ส่งผลมายังตัวสถาปัตยกรรม ดังนั้นข้อมูลที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ การสำรวจสภาพปัจจุบันด้วยภาพถ่ายและแผนที่ ผนวกกับการรังวัดผังพื้นอาคาร การสำรวจทางกายภาพกำหนดพื้นที่กรณีศึกษาไว้ทั้งสิ้น 10 หมู่บ้าน กระจายตัวในพื้นที่ที่ยังมีความเด่นของวัฒนธรรมมอญ ประกอบด้วย

- บ้านบางเตย ตำบลบางเตย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี
- บ้านทรงคนอง ตำบลทรงคนอง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ
- บ้านเกาะเกร็ด ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี
- บ้านทองบ่อ ตำบลขนอนหลวง อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- บ้านม่วง ตำบลบ้านม่วง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี
- บ้านสร้อยฟ้า ตำบลสร้อยฟ้า อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
- บ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์
- บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี
- บ้านหม่องสะเทอ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

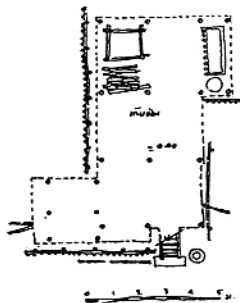
และหมู่บ้านที่ใช้เป็นกรณีศึกษาเปรียบเทียบอีก 1 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นหมู่บ้านมอญ ที่ทำการศึกษาและสำรวจตั้งแต่ พ.ศ. 2520 โดย นายเทอดศักดิ์ มหาเรือนทรง ซึ่งศึกษาเป็นสารนิพนธ์ระดับประกาศนียบัตรชั้นสูง สาขาสถาปัตยกรรมไทย : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ทั้งนี้เพื่อศึกษาเปรียบเทียบช่วงเวลาสำรวจที่ต่างกัน ประมาณ 20 ปีว่ามีความเหมือนและความต่างอย่างไรบ้างกับหมู่บ้านที่สำรวจระหว่าง พ.ศ. 2539-2541

เพื่อให้การดำเนินการวิจัยบรรลุผลที่สมบูรณ์ จำเป็นต้องใช้กรอบความคิดหลายกรอบเป็นเครื่องมือนำไปสู่การวิเคราะห์และตีความ กรอบความคิดที่จะนำมาใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

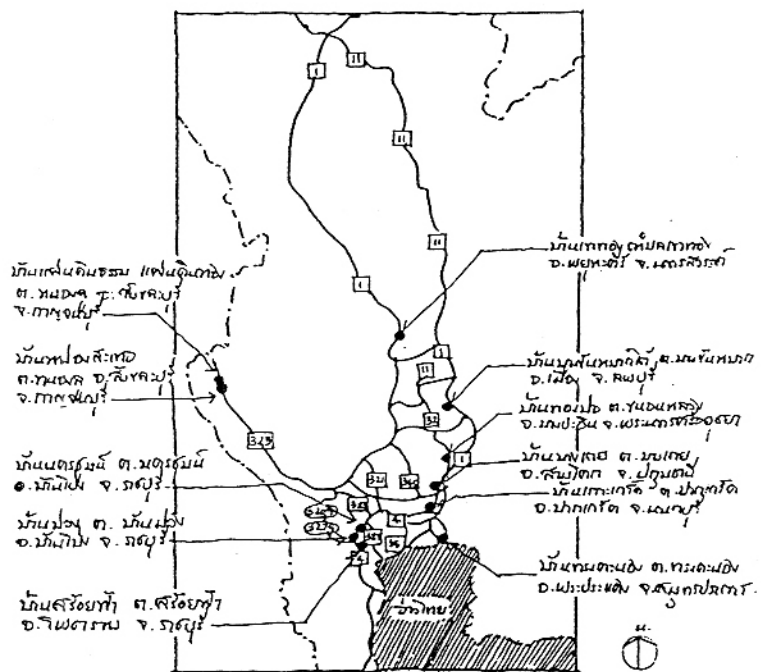
- กรอบความคิดในการศึกษาสถาปัตยกรรมและชุมชนในลักษณะบริบทนิยม คือ การศึกษาพื้นที่ที่กว้าง ๆ ก่อนเพื่อเลือกกรณีตัวอย่าง
- กรอบความคิดแบบเจาะลึกเฉพาะกรณี เพื่อศึกษารายละเอียดเมื่อเลือกตัวอย่างได้แล้ว
- กรอบความคิดแบบการสำรวจเปรียบเทียบ เพื่อพิจารณาความเหมือน ต่าง และ ความเปลี่ยนแปลง รวมทั้งปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ
- กรอบความคิดในด้านการอนุรักษ์ เพื่อพิจารณาศักยภาพของการคงอยู่ของ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

แต่อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินการโดยใช้กรอบความคิดทั้ง 4 กรอบเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ จะได้ดำเนินการตามกรอบหลักทางด้านสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นเกณฑ์

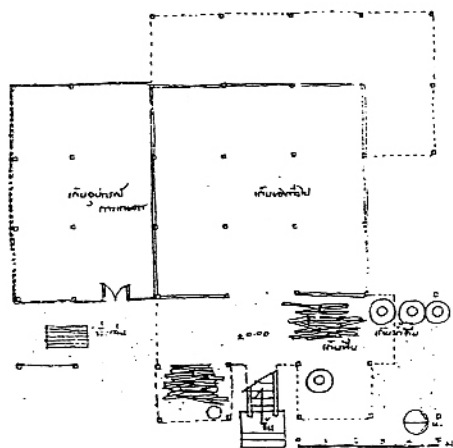
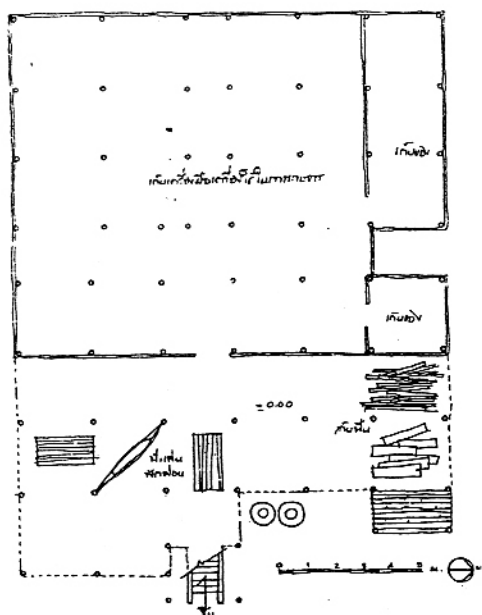
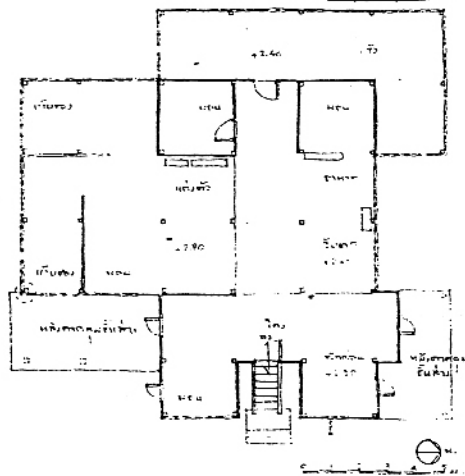
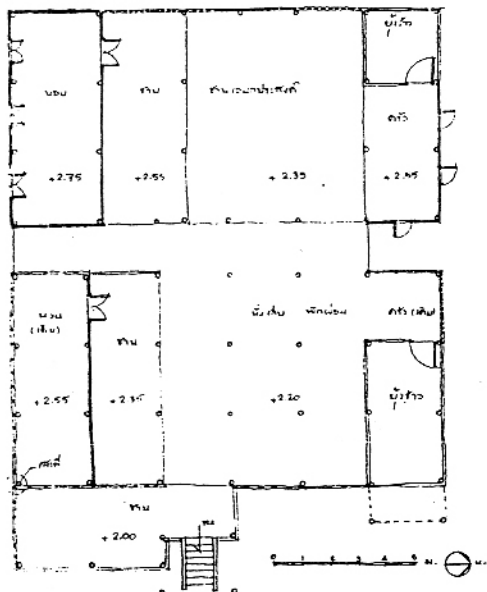
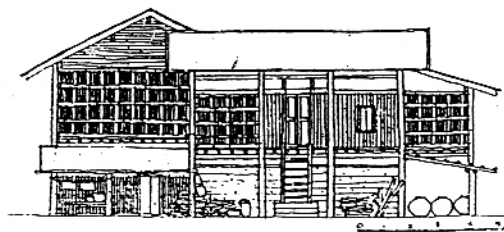
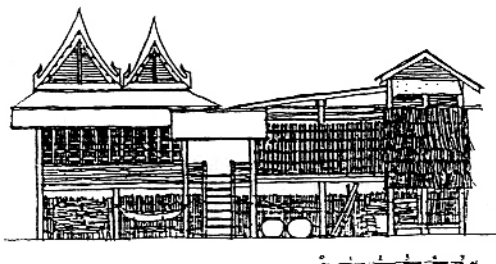

บ้านที่สำรวจ
เลขที่ 22 หมู่ 1 บ้านบางชันหมาก ตำบล
บางชันหมาก อำเภอมือง จังหวัดลพบุรี
เจ้าของบ้าน
นางรำพัน ชื่นบานเย็น
ที่มา

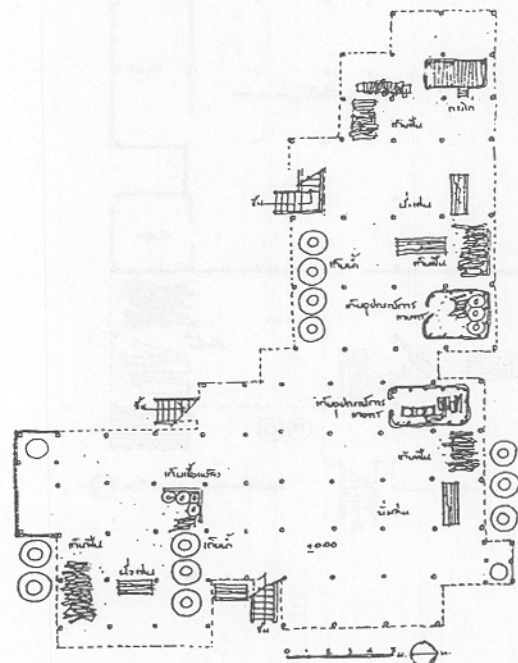
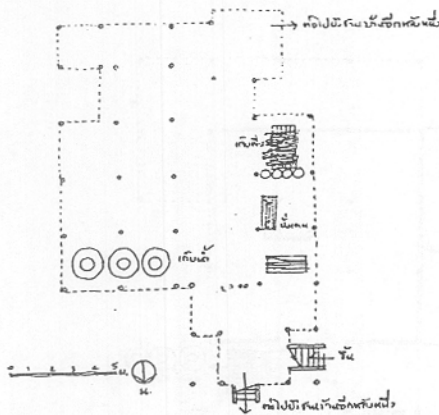
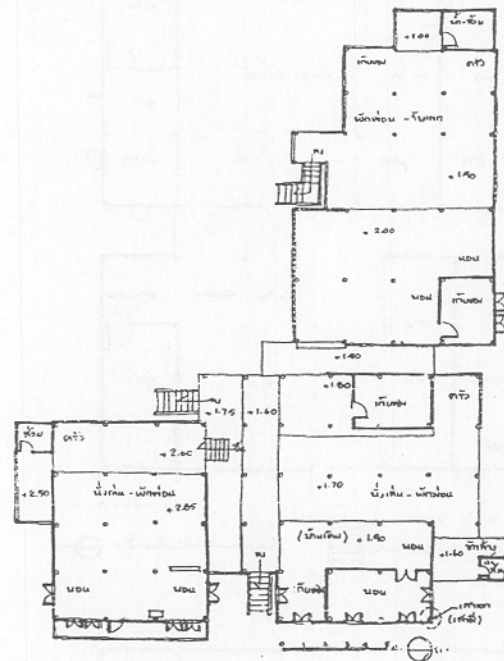
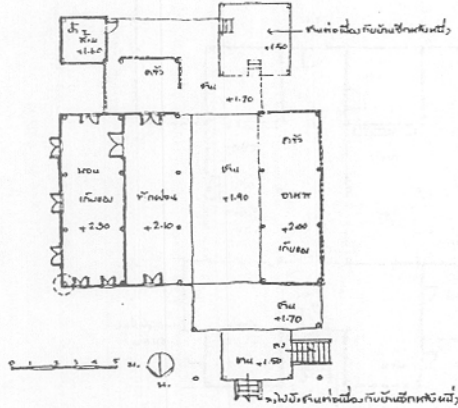
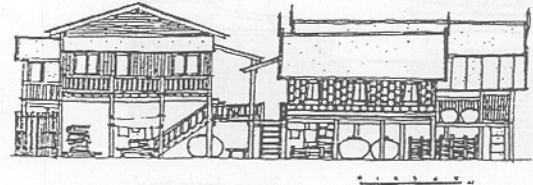
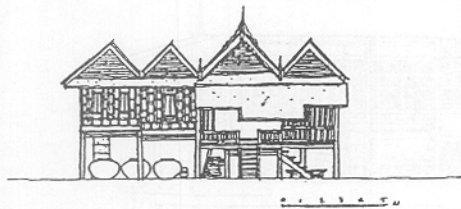
ภาพ 1
รูปด้าน, ผัง^ขพื้นที่ล่าง และชั้นบน

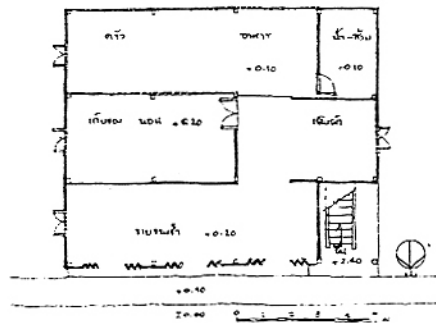
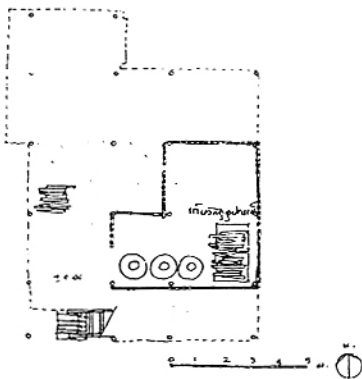
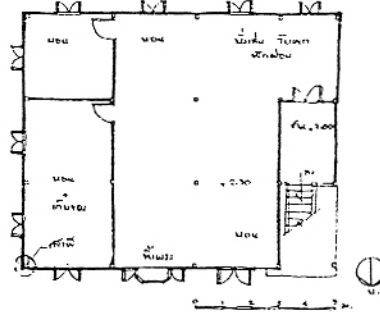
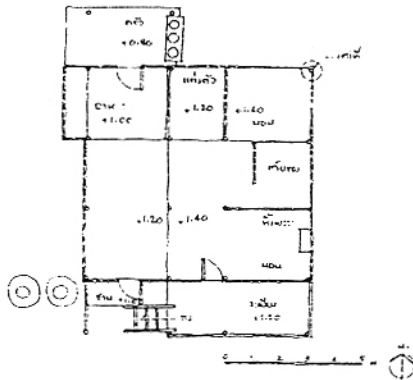
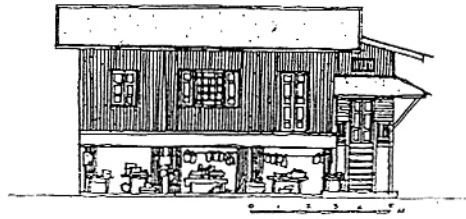
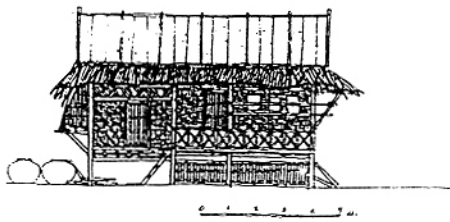
แผนที่ 1 แสดงแหล่งที่ตั้งของหมู่บ้านทำการสำรวจทางกายภาพ
ที่มา : แผนที่ทางหลวง 2533

ตัวอย่างบ้านที่สำรวจที่ตำบลบ้านม่วง
อำเภอบ้านโป่ง และตำบลสร้อยฟ้า
อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
บ้านที่สำรวจ
เลขที่ 36/1 หมู่ 3 ตำบลบ้านม่วง อำเภอ
บ้านโป่ง, เลขที่ 27 หมู่ 3 ตำบลสร้อยฟ้า
อำเภอโพธาราม
เจ้าของบ้าน
นางชลอ บัวคุ้ม, นางชอ รมัญเกิด
วันที่สำรวจ
7-9 มีนาคม 2541
ภาพ 2
รูปด้าน, ผังพื้นที่ต่าง และชั้นบน

ตัวอย่างบ้านที่สำรวจในตำบลเขาทอง
อำเภอพุทธศิริ จังหวัดนครสวรรค์
บ้านที่สำรวจ
เลขที่ 156 หมู่ 4 และเลขที่ 152 หมู่ 4
เจ้าของบ้าน
นายสร้อย เพชรผึ้ง, นายสำเนียง แสนสุข
วันที่สำรวจ
12-14 เมษายน 2539 และ 10 พฤษภาคม
2540
ภาพ 3
รูปคาน, ผังพื้นชั้นล่าง และชั้นบน

สรุปผลการวิจัย

จากการสำรวจ ศึกษา และวิเคราะห์เรือนพื้นบ้านไทย-มอญ ตามโครงการนี้ได้สรุปคำตอบให้แก่คำถามอันเป็นที่มาของการศึกษาวิจัยนี้ อันประกอบด้วย

เรือนพื้นบ้านไทย-มอญ ตามที่สำรวจ ศึกษาและวิเคราะห์ มีความเหมือนหรือความต่างกันหรือไม่? ถ้ามี คืออะไรบ้าง? ปัจจัยที่ส่งผลถึงความต่างคืออะไร?

เรือนไทย-มอญ ที่สำรวจส่วนใหญ่เป็นเรือนขยายเพื่อรองรับครอบครัวที่มีขนาดเพิ่มขึ้น ซึ่งก็เป็นลักษณะเดียวกันกับเรือนไทย เพื่อให้เข้าใจความเหมือนและความต่างได้ง่ายขึ้นใครกล่าวถึงระบบครอบครัวขยายของไทยเสียก่อน เรือนไทยที่เป็นครอบครัวขยายมักจะยึดเรือนพ่อแม่ไว้เป็นศูนย์กลาง เรือนขยายจะเกาะรอบ ๆ ขานกลางขยายไปสองข้างของเรือนพ่อแม่ และเรือนใหม่ที่ขยายออกไปจะเป็นเรือนไทยที่มีห้องปิดมิดชิดพร้อมขาน คือแตกตัวออกไปเป็นระบบเดียวกัน แต่ครอบครัวขยายของเรือนมอญ มิได้ใช้ระบบการขยายตัว เช่นเดียวกับเรือนไทย เพราะมีการขยายตัวหลายประเภท เช่น

ตัวอย่างที่สำรวจในตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี
บ้านที่สำรวจ
เลขที่ 353 หมู่ 2 และ เลขที่ 7 หมู่ 2
เจ้าของบ้าน
นางจีน จี คุณาการ, นายอนุ ทินนา
วันที่สำรวจ
1-5 มกราคม 2539
ภาพ 4
รูปด้าน, ฟังพื้นชั้นล่าง และชั้นบน

- เพิ่มห้องต่อจากเรือนใหญ่
- เพิ่มเรือนหลังใหญ่ซึ่งอาจจะเป็นระบบเดียวกับฝั่งเรือนเดิมหรือไม่ก็ได้ แต่ส่วนใหญ่ไม่เป็นระบบเดียวกับเรือนเดิม
- ขยายโถงกลางเพื่อรองรับการใช้สอยที่เพิ่มขึ้น เช่น เพิ่มที่นอนในโถง เพิ่มที่พักผ่อน
- ขยายปีกของโถงกลางเพื่อการใช้สอยเพิ่ม เช่น ครัว เกือบของ หอน้ำ-ส้วม
- การขยายเกาะตัวไปตัวชานกลาง แต่จะทำชานต่อเนื่องระหว่างชานเดิมและพื้นที่ขยาย

การขยายตัวดังกล่าวข้างต้นทำให้เรือนแบบขยายของไทย-มอญมีลักษณะทางกายภาพที่ไม่เป็นระบบตามแบบแผนของเรือนไทยภาคกลางของคนไทย

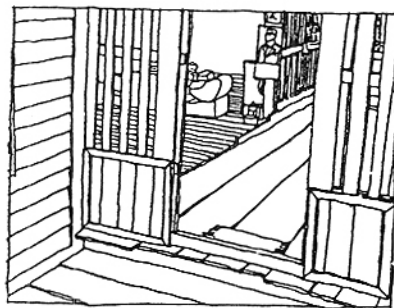
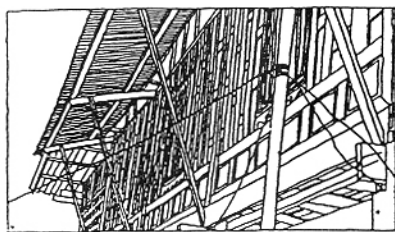
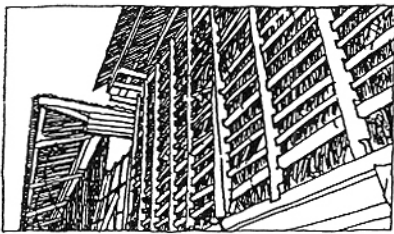
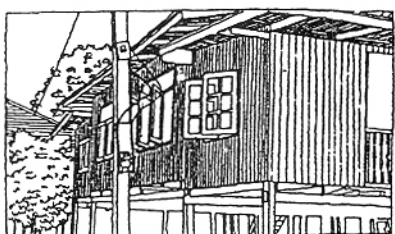
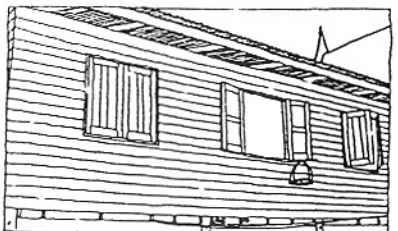
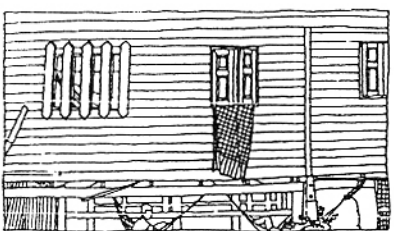
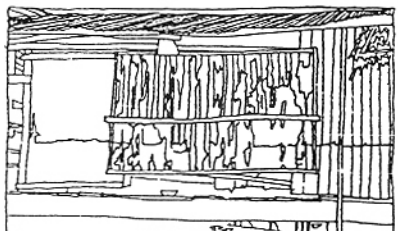
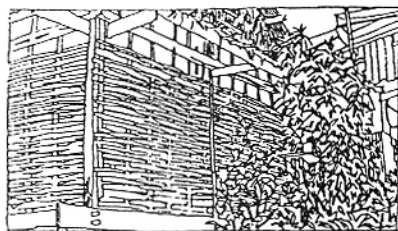
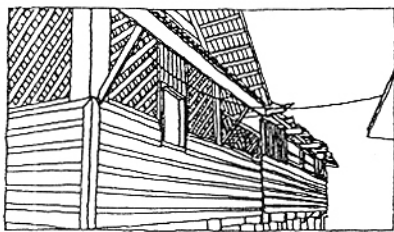
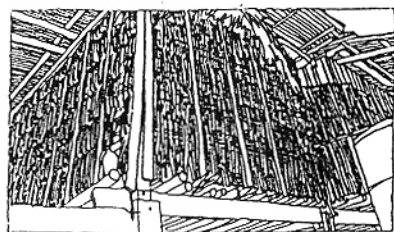
เมื่อเข้ามายังเรือนมอญ ผ่านจากชานหน้าเข้าสู่ภายในบ้าน จะพบว่าพื้นที่ที่อยู่ข้างหน้าของผู้มาเยือนเมื่อเข้ามาคือโถงโล่ง คล้าย ๆ กับอยู่ในศาลาวัด ส่วนที่เป็นห้องมิดชิด ซึ่งเป็นห้องฝักรูปบุรุษและห้องนอน เป็นสิ่งต้องห้ามสำหรับผู้มาเยือน ดังนั้นโถงที่มีหลังคาคลุมจึงเป็นพื้นที่หลักของเรือนไทย-มอญ

ความเหมือนของเรือนไทย-มอญ ในกรณีศึกษาที่ทำการสำรวจ

เรือนไทย-มอญที่ทำการสำรวจทางกายภาพและศึกษาจากเอกสารประกอบ ทั้ง 48 หลังใน 10 หมู่บ้าน พบว่าแม้จะมีความต่างหลายประการทางกายภาพ แต่ในความต่างทั้งหลายพบว่าไม่ว่าจะเป็นเรือนที่ใดก็ตาม ลักษณะของแผนผังของเรือนและการใช้สอยต่าง ๆ จะมีลักษณะร่วมเช่นเดียวกัน คือ

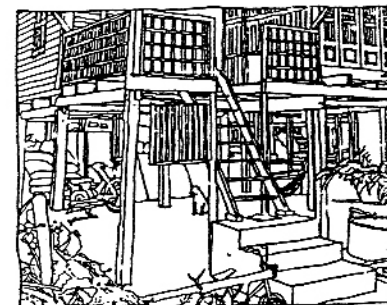
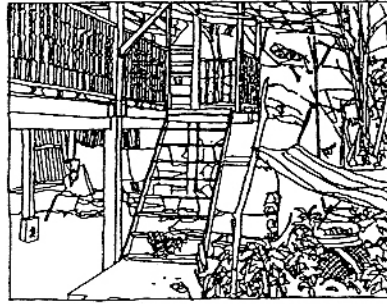
- เป็นเรือนไม้จริงหรือไม้ไผ่ยกใต้ถุนสูง ใช้ใต้ถุนเก็บของและ/หรือพักผ่อน
- ทิศทางการวางจั่วบ้าน ส่วนใหญ่วางในแนวตะวันออก-ตะวันตก คือหันจั่วรับตะวัน
- มีเสาด์หรือเสาเอกที่ตำแหน่งเสาต้นแรกด้านทิศตะวันออก
- มีพื้นที่โถงกลางบนเรือนใต้หลังคาคลุม ซึ่งเป็นพื้นที่ใช้งานเอนกประสงค์ ซึ่งมีปริมาณพื้นที่มากกว่าห้องปิดมิดชิด
- มีความต่างระดับของพื้นเรือนหลายระดับ

สำหรับเรือนที่มีแหล่งที่ตั้งละแวกใกล้กรุงเทพมหานคร ได้แก่ ปทุมธานี นนทบุรี สมุทรปราการ และพระนครศรีอยุธยา เคยมีห้องฝั และเสาด์ ในอดีต แต่ปัจจุบันหลายบ้านเปลี่ยนแปลงห้องฝักรูปบุรุษเป็นห้องพระ ส่วนกลุ่มแหล่งที่ตั้งในพื้นที่ภาคตะวันตกและภาคกลางตอนบน ยังมีห้องฝัต้าย และมียะเพรณการเช่นไหวต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

5	11
6	12
7	13
8	14
9	15
10	16

- ภาพ 5 ฝาไม้ไผ่ขัดแต่ละตามแนวตั้ง
 ภาพ 6 ฝาไม้ไผ่ขัดแต่ละตามแนวนอน
 ภาพ 7 ฝาสังกะสีแผ่นเรียบ
 ผสมบานกระทุ้ง
 ภาพ 8 ฝาไม้ตีตามแนวนอน
 ภาพ 9 ฝาไม้ตีตามแนวตั้ง
 ภาพ 10 ฝาปะกนลูกฟัก
 ภาพ 11 ฝาไม้ตีตามแนวนอน
 ผสมฝาตะแคงโปร่ง
 ภาพ 12 ฝาไม้ตีตามแนวนอนผสม
 ฝาไหลช่วงล่าง
 ภาพ 13 ฝาไม้ตีตามแนวนอนผสม
 ฝาไหลช่วงหน้าต่าง
 ภาพ 14 ฝาสาขบัวผสมฝาปะกน
 ภาพ 15 ฝาสำหรับโครงไมไผ่
 ภาพ 16 ฝาไม้ทึบสลับฝาโปร่ง

ความต่างของเรือนไทย-มอญ ในกรณีศึกษาที่ทำการสำรวจ

ในความเหมือนของวิธีการดำรงชีวิต ความเชื่อที่ส่งผลต่อการใช้พื้นที่ในบ้านและอื่น ๆ อีกหลายประการ ได้พบความต่างของเรือนดังนี้

- ความต่างของขนาดพื้นที่ใช้สอยรวมของบ้าน ปรากฏตั้งแต่ 34 ตารางเมตรถึง 345 ตาราง ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มความต่างได้เป็น 6 กลุ่มย่อย

- ความต่างทางลักษณะทางกายภาพของเรือน ซึ่งมีพื้นที่ใช้สอยพื้นฐานเหมือนกัน พบความต่างของรูปลักษณะทางกายภาพ แยกเป็น 4 กลุ่ม คือ

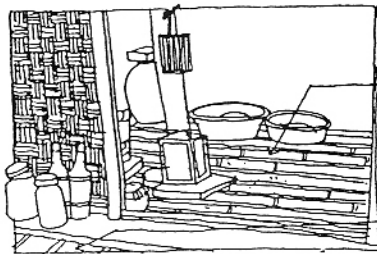
- เรือนไทยเดิมผสมเรือนจั่วแบน
- เรือนจั่วแบนหลายหลังเกาะกลุ่มกัน
- เรือนไม้จริง 2 ชั้นแบบเรือนค้ำชาย
- เรือนเครื่องผูกไม้ไผ่

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความต่างทางกายภาพของเรือนไทย-มอญ

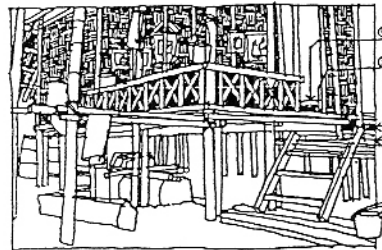
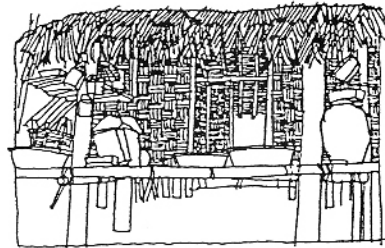
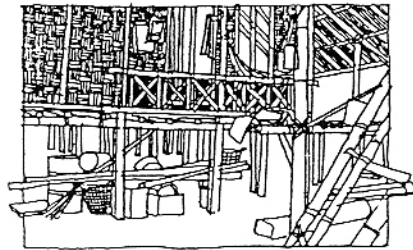
- ความต่างของการขยายครัวเรือน ในกลุ่มพื้นที่ที่มีสังคมแบบเครือญาติเด่นชัด อัตราการขยายของครัวเรือนจะมากกว่าแหล่งอื่นๆ ทำให้พื้นที่ใช้สอยรวมของบ้าน

17	20
18	21
19	22

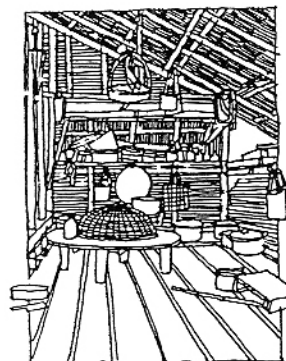
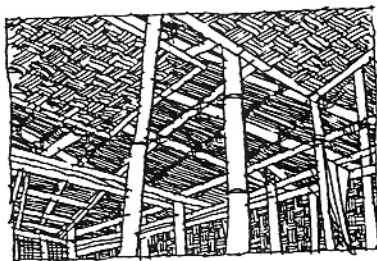
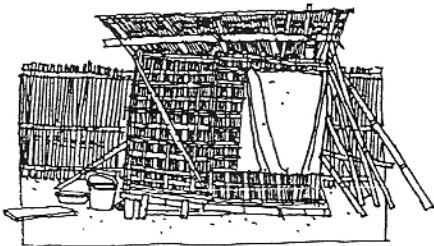
- ภาพ 17 บ้านไค้กลางชานขนานกับตัวบ้าน
 ภาพ 18 บ้านไค้ชั้นแนบด้านหนึ่งของชาน ขนานกับตัวบ้าน
 ภาพ 19 บ้านไค้ชั้นกลางชานร่นระดับจากแนวชานนอก
 ภาพ 20 บ้านไค้ชั้นแนบด้านหนึ่งของชานร่นระดับจากแนวชานนอก
 ภาพ 21 บ้านไค้กลางชานตั้งฉากกับตัวบ้าน
 ภาพ 22 บ้านไค้กลางชานตั้งฉากกับตัวบ้านแต่มีชานหน้า

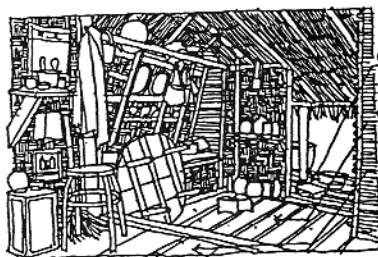
พื้นที่ครัว
เตา: ผนังจาก
ดินเหนียว
เหนียวเพื่อ
เก็บไฟไม่ให้
ลุกลาม

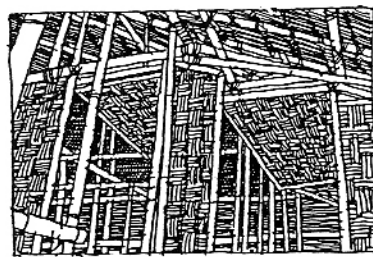
①-ระดับพื้น
บ้าน
②-ระดับ
ชั้นบน
③-ระดับ
พื้น
ครัวไฟ
④-ระดับ
พื้น
นอน

23	28
24	29
25	30
26	31
27	32

①-ระดับ
พื้น
บ้าน
②-ระดับ
ชั้นบน
③-ระดับ
พื้น
ครัวไฟ
④-ระดับ
พื้น
นอน

เพิ่มมากขึ้นไปด้วย เช่น ที่บ้านม่วง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี และบ้านเขาทอง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดนครสวรรค์

• อายุการสร้างของเรือน จากการสำรวจพบว่า เรือนทุกหลังมีการก่อสร้างต่อเติมเป็นระยะ ๆ มาตลอดเวลา ดังนั้น เรือนกลุ่มที่เริ่มจากเรือนไทยเดิมเมื่อ 80-100 ปีมาแล้ว จะมีการต่อเติมตลอดเวลา ทำให้มีความต่างของรูปร่างมากกว่าเรือนสร้างใหม่

• วัสดุก่อสร้าง

- ภาพ 23 พื้นที่ครัวไฟซึ่งเป็นระดับ
ต่ำสุดของบ้าน
ภาพ 24 ครัวไฟมองจากด้านหลังบ้าน
ภาพ 25 ห้องน้ำ ส้วม หลังบ้าน
โครงสร้างไม้ไผ่อย่างง่าย ๆ
แต่แข็งแรง
ภาพ 26 ระบบโครงสร้างแบบเครื่องผูก
ภาพ 27 การลดระดับจากโรงไปยัง
ส่วนทานข้าวและครัวไฟ
ภาพ 28 ซานหน้า 2 ระดับ
ภาพ 29 ซานด้านบนเข้าสู่โรง
ภาพ 30 ซานหลังบ้านใช้เป็นที่ครัวไฟ
ภาพ 31 ส่วนทานข้าวลดระดับจากโรงกลาง
ภาพ 32 ประตูไม้ไผ่ขัดและแขวน
กับโครงหลังคา

มีการรับหรือให้ของวัฒนธรรมข้างเคียงที่ส่งผลมายังตัวเรือนหรือไม่? มีอะไรบ้าง? และส่งผลอย่างไร?

ชุมชนไทย-มอญ และชุมชนไทยต่างตั้งถิ่นฐานอยู่ในละแวกเดียวกัน นับถือพุทธศาสนาและมีความเชื่อพื้นฐานในลักษณะเดียวกัน ดังนั้นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อหลายประการมีการถ่ายทอดซึ่งกันและกันและส่งผลมายังการใช้สอยในบ้าน ดังจะเห็นได้ว่าความเชื่อที่เกี่ยวกับห้องผีบรรพบุรุษยังคงอยู่ในกลุ่มที่มีชุมชนมอญเป็นส่วนใหญ่ แต่หากในบริเวณที่เป็นแหล่งที่ตั้งผสมกลมกลืนระหว่างไทย และไทย-มอญ ความเชื่อดังกล่าวจะจางลง เช่น เลิกการมีห้องผีในบ้านหรืออัญเชิญผีตามีย้ายไปสถิต ณ ศาลผีของบ้านคู่กับศาลพระภูมิหรืออัญเชิญไปไว้ที่วัด กลุ่มหมู่บ้านที่มีแหล่งที่ตั้งใกล้กรุงเทพมหานคร จะรับลักษณะความเชื่อจากสังคมไทย แต่กลุ่มที่อยู่ห่างไกลและอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนใหญ่ เช่น บ้านม่วง และบ้านเขาทอง จะยังคงความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ ห้องผี และเสาผีไว้อย่างเหนียวแน่น

ในทางกลับกันในชุมชนไทยบางแห่งที่เดิมเคยเป็นชุมชนมอญ แต่ชาวมอญได้ย้ายถิ่นฐานออกจากแหล่งเดิมไปแล้ว เช่น ที่บ้านรุน พระนครศรีอยุธยา ชาวบ้านปัจจุบันซึ่งเป็นคนไทยยังคงลักษณะทางกายภาพของบ้าน โดยเฉพาะเรือนแบบครอบครัวขยายในลักษณะเช่นเดียวกับเรือนมอญ อันเป็นความคุ้นเคยมาแต่อดีตซึ่งเคยเป็นชุมชนชาวมอญและประเพณีปฏิบัติต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน เช่นเดียวกับชุมชนไทยในอำเภอมหาราช พระนครศรีอยุธยา หมู่บ้านที่ชื่อว่าบ้านขอม บ้านมอญ เป็นชุมชนมอญมาแต่โบราณ ปัจจุบันพบเรือนไทยหลายหลังสร้างประตูผีซึ่งเป็นประตูเรือนด้านทิศตะวันตกเป็นประตูเรือนชั้นบนที่ไม่มีชานรองรับ ซึ่งเตรียมไว้เอาศพคนตายลงจากเรือนตามความเชื่อโบราณของชาวมอญ

อะไรคือปัจจัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของตัวเรือน?

- ในทางรูปธรรมจะเห็นได้ชัดว่ามาจากเหตุผลของ
 - ครอบครัวขยาย
 - อายุการสร้างและการต่อเติม
 - วัสดุก่อสร้าง
- ในทางนามธรรม คือ
 - ความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ

แต่ยังมีปัจจัยอีกประเภทหรือแทรกระหว่างปัจจัย 2 อย่างข้างต้น คือสภาพการอยู่ของคนไทย-มอญ ที่เปลี่ยนแปลงไปตามการอยู่แบบสากล และการแก้ไขปัญหาทางการอยู่ที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิอากาศและสภาวะสบายของคนที่อยู่ในบ้าน

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวคือ เรือนไทย-มอญ ที่เดิมมีชานกลางระหว่างกลุ่มบ้าน เช่นเดียวกับเรือนไทย ปัจจุบันแทบไม่พบลักษณะดังกล่าวเลย กลายเป็นโถงกลางใต้หลังคาคลุมมาแทนที่ชานโล่ง แต่ได้ดูบ้านยังคงลักษณะเดิมเหมือนครั้งอดีตเพราะ

เป็นพื้นที่ที่อยู่สบาย ร่มเย็น ลมพัดผ่านสะดวก ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงของบนเรือนให้ใช้ได้สะดวก โลงมีร่มเงาเพราะเป็นโถงต่อเนื่องก็เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้การอยู่คล่องตัวขึ้น

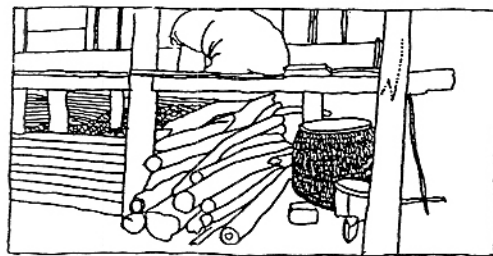
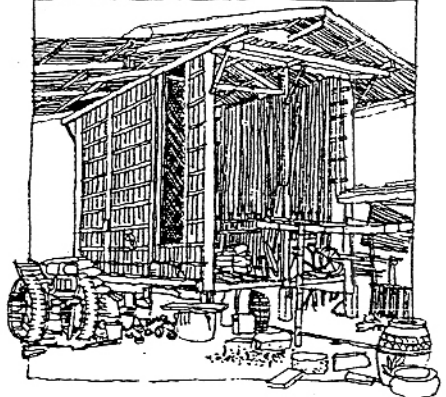
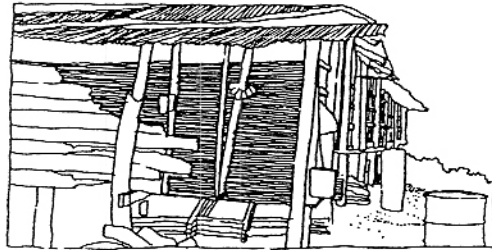
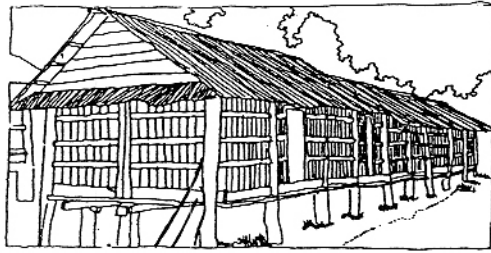
ปัจจัยที่ส่งผลมายังความเปลี่ยนแปลงของตัวเรือนอีกประการหนึ่งคือการให้ความสำคัญต่อแหล่งที่ตั้งที่เป็นริมแม่น้ำ โดยปกติแล้วตามความเชื่อของมอญ ถืออย่างมากเรื่องเกี่ยวกับทิศของคนเป็นและคนตาย โดยถือว่าทิศใต้และทิศตะวันออกเป็นทิศของคนเป็น ดังนั้นการวางบันไดบ้านซึ่งถือเป็นจุดเริ่มแรกของการเหยียบย่างเข้าสู่บ้านพบว่าร้อยละ 70 จะวางไปทางทิศตะวันออกและทิศใต้ แต่หากเป็นบ้านที่อยู่ริมแม่น้ำซึ่งทิศทางของแม่น้ำไหลไปทางเหนือ-ใต้ จะพบว่าบ้านหลายหลังมีทิศทางของบันไดขึ้นทางทิศตะวันตก ซึ่งขัดกับความเชื่อเป็นอย่างมาก ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันระหว่างความสำคัญของแม่น้ำกับความเชื่อ แม่น้ำดูจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจวางทิศทางของบันไดขึ้นบ้านมากกว่าความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิม

คุณลักษณะของเรือนไทย-มอญ มีแนวโน้มว่าจะคงอยู่หรือไม่ ?

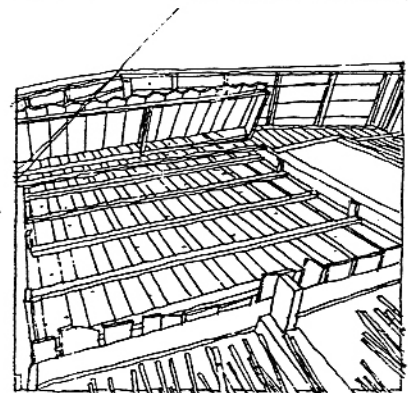
ในเรื่องราวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ตัวสถาปัตยกรรมมิใช่เป็นตัวกำหนดคุณค่าเสมอไป แต่เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่สามารถมีส่วนในการกำหนดคุณค่าได้ เรื่องราวของชีวิตและสังคมวัฒนธรรมที่มาพร้อมกับสถาปัตยกรรม เป็นสิ่งที่ทำให้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีคุณค่าดังจะเห็นได้ว่า ลักษณะเรือนพื้นถิ่นไทย-มอญ ที่ศึกษานี้ เฉพาะตัวบ้านที่สำรวจไม่ได้สื่อความหมายถึงความสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นรูปทรง ความงาม ความน่าสนใจของโครงสร้าง วัสดุก่อสร้าง ยกเว้นเรือนเครื่องผูกไม้ไผ่ที่มีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจ แต่เรือนพื้นบ้านไทย-มอญ ที่ศึกษาครั้งนี้ มีลักษณะเด่นของการอยู่แบบเครือญาติ และการขยายตัวของบ้านที่ก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนเรือนไทยอื่น ๆ คือสิ่งที่ทำให้รูปปลั๊กของเรือนพื้นบ้านไทย-มอญ ที่น่าสนใจผนวกกับความเชื่อและกิจกรรมตามประเพณีเนื่องชีวิตที่ทำให้เรือนออกมาพร้อมด้วยโถงโถงขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นลักษณะทางกายภาพที่โดดเด่นของเรือนไทย-มอญ

โดยสรุปแล้วจะพบว่า

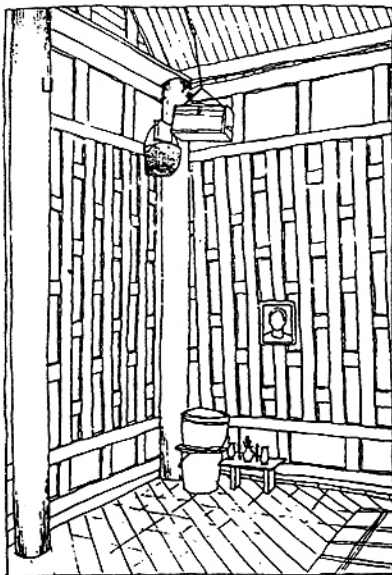
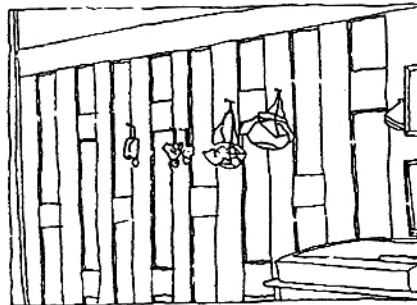
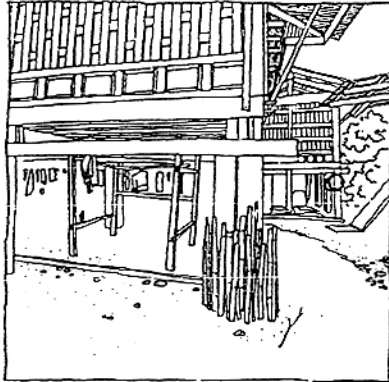
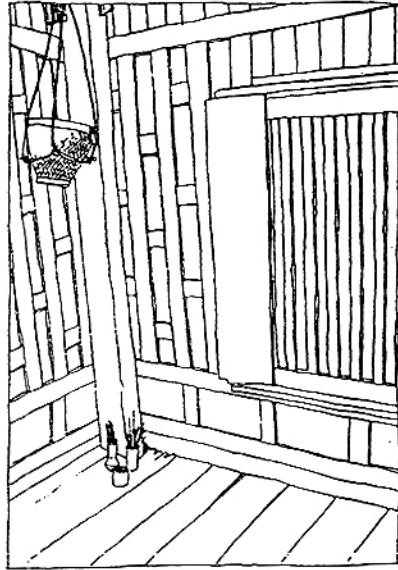
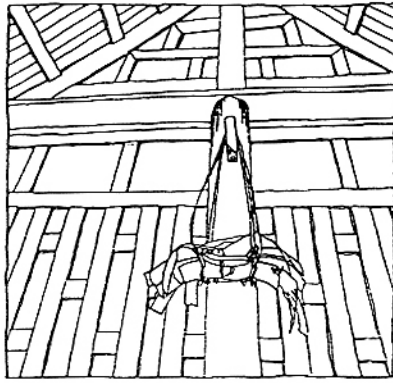
- ความเชื่อและการอยู่แบบเครือญาติใกล้ชิดเป็นส่วนสำคัญต่อคุณค่าของเรือนพื้นบ้านไทย-มอญ ดังนั้นหากลักษณะดังกล่าวยังคงอยู่ในวิถีชีวิตของชาวไทย-มอญ ลักษณะเฉพาะของเรือนพื้นบ้านก็ยังคงโดดเด่นอยู่ แต่หากสิ่งเหล่านี้สูญสิ้นไป เรือนไทย-มอญ ก็จะเหมือนกับเรือนพื้นบ้านในแหล่งอื่น ๆ
- การฟื้นฟูลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ดังเช่นที่ปฏิบัติกันที่บ้านม่วง บ้านเขาทอง และบ้านบางเตย ถึงแม้ว่าจะเป็นลักษณะการประชาสัมพันธ์งานเทศกาลของชาวมอญ แต่ก็มีส่วนทำให้ชาวบ้านตระหนักว่าวิถีชีวิตแบบไทย-มอญมีคุณค่าควรแก่การเก็บรักษาให้คงอยู่ต่อไป

37	33
38	34
39	35
	36

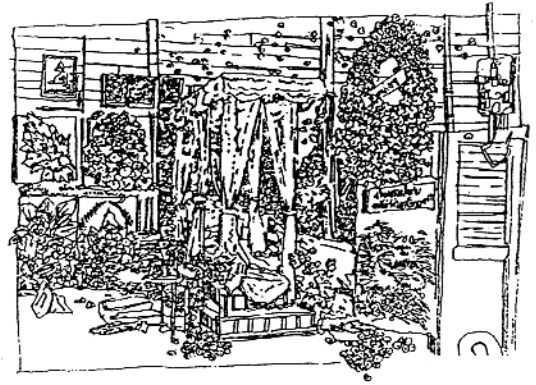
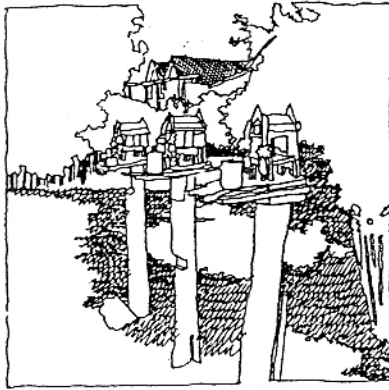

- ภาพ 33 ยุงข้าวในหมู่บ้านนครชุมน์
อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี
- ภาพ 34 ยุงช้างในหมู่บ้านสร้อยฟ้า
อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
- ภาพ 35 ยุงข้าวในหมู่บ้านม่วง
อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี
- ภาพ 36 ยุงข้าวในหมู่บ้านม่วง
อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี
- ภาพ 37 ยุงข้าวแฉวในบ้านเขาทอง
หมู่ 4 จังหวัดนครสวรรค์
- ภาพ 38 ยุงข้าวแฉวในบ้านเขาทอง
หมู่ 2 จังหวัดนครสวรรค์
- ภาพ 39 ได้ดูยุงข้าวเก็บของ
อเนกประสงค์

40	43
41	44
42	45

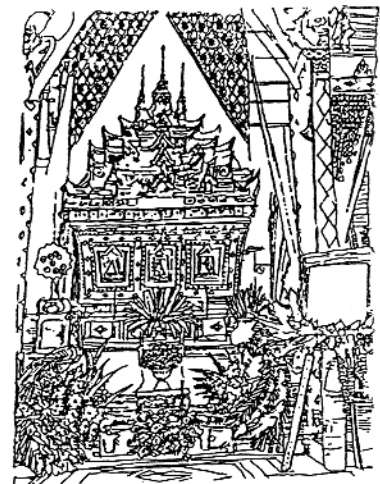
- ภาพ 40 คัมภีร์ใบลานของมอญ แฉวนอยู่ใกล้ ๆ กับเสาศีที่บ้านนครชุมน์
- ภาพ 41 เสาศีศิไม่ไผ่ล้อมรอบกันสุนัขและสัตว์อื่น ๆ ทำสกรปรก
- ภาพ 42 หีบและกระบุงใส่ผ้าสีของมอญที่บ้านม่วง
- ภาพ 43 กระบุงใส่ผ้าสีมอญที่บ้านนครชุมน์
- ภาพ 44 หม้อผีที่บ้านเขาทอง นครสวรรค์
- ภาพ 45 ห้องทรงจ้าว ที่บ้านเขาทอง นครสวรรค์

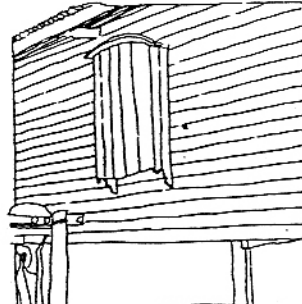
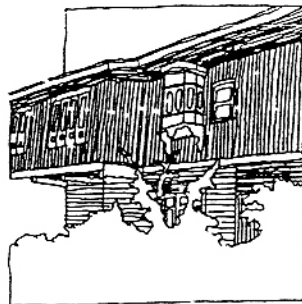
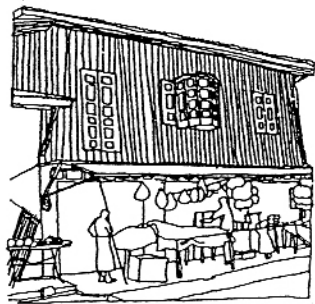

46	48
47	49
50	
51	

- ภาพ 46 ศาลผีประจำหมู่บ้าน ของบ้านม่วง
 ภาพ 47 ศาลพระภูมิที่บ้านนครชุมน์
 ภาพ 48 โจ้เนียะ ที่ตั้งศพแบบโบราณใน
 ห้องโถงกลางของหมู่บ้านชาวมอญ
 ภาพ 49 ศาลเก็บศพของชาวมอญ
 ที่วัดคันลัด พระประแดง
 จังหวัดสมุทรปราการ
 ภาพ 50 โรงศพทรงปราสาท ฮาลาบอก
 ภาพ 51 เมรุลอยเรียบง่ายตกแต่งด้วย
 หยวกกล้วย

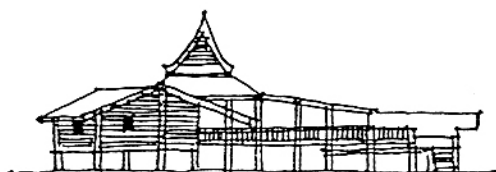
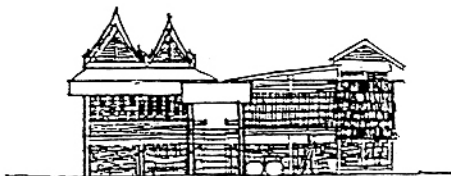
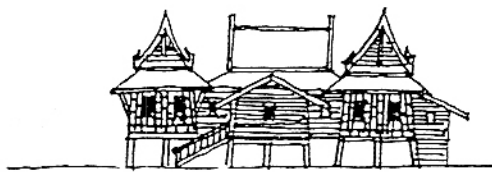
ที่มา : ภาพลายเส้นจากภาพถ่าย ของ
 สุวรรณี เกรือปาน, 2530 (ภาพ 48-51)

52 54
53 55

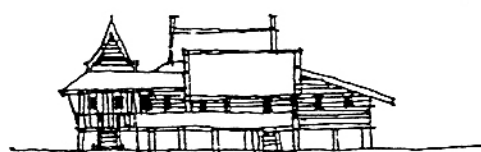
ภาพ 52, 53, 54, 55 หิ้งพระซึ่งยื่นออกมา
จากผนังบ้านของหมู่บ้านมอญที่สังขละบุรี

56 57

ภาพ 56 เรือนแบบครอบครัวชายของไทย-มอญ ที่ทำการสำรวจทาง
กายภาพ

ภาพ 57 เรือนแบบครอบครัวชายของไทย
ที่ตำบลบ้านรุน และตำบลเกาะเรียน
ในอำเภอพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

บรรณานุกรม

1. ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. ชนกลุ่มน้อยในไทยกับความมั่นคงของชาติ. กรุงเทพฯ : เจริญรัฐการพิมพ์, 2536.
2. จวน เครือวิชฌยาจารย์. วิถีชีวิตชาวมอญ. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2537.
3. ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. ต้นตระกูลขุนนางไทย. พระนคร : คลังวิทยา, 2505.
4. เทอดศักดิ์ มหาเรือนทรง. เรือนมอญที่ลพบุรี. สารนิพนธ์ระดับประกาศนียบัตรชั้นสูง สาขาสถาปัตยกรรมไทย : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2520.
5. ศุสดี ทิพทัส. การศึกษาชุมชนมอญในพื้นที่อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ. เอกสารวิจัยประกอบการประชุมนานาชาติ เรื่อง "การอนุรักษ์และฟื้นฟูสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น". 15-17 พฤษภาคม 2540 ณ โรงแรมรอยัลริเวอร์ กรุงเทพฯ.
6. พรพจน์ สุขเกษม และคณะ. การศึกษาชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยา. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
7. พิสนธ์ ปลัดสิงห์. คนมอญ. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์, พิมพ์ครั้งที่ 2 กันยายน 2532.
8. วินิจ รังผึ้ง. "ตะวันรอนที่เมืองขอนแก่น" อนุสาร อสท. ปีที่ 36 ฉบับที่ 2 กันยายน 2532.
9. สมบัติ พลายน้อย. เล่าเรื่องพม่ารามัญ. กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา, 2512.
10. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ไทยรบพม่า. พระนคร : คลังวิทยา, 2505.
11. สมภพ ภิรมย์. บ้านไทยภาคกลาง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2536.
12. สมใจ นิ่มเล็ก. เรือนเครื่องผูก. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2536.
13. สันติ เล็กสุขุม. "บางวัดในชุมชนมอญ และชุมชนลาว อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี" ในลุ่มน้ำแม่กลอง : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม, กรุงเทพฯ : พิชฌเนศ พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, 164-191.
14. สิริพรรณ ธีรศรีโชติ. "วัดม่วง คลังวิทยาสำหรับชาววัดและชาวบ้าน" ในลุ่มน้ำแม่กลอง : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม, กรุงเทพฯ : พิชฌเนศ พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, 192-200.
15. สืฬโกลภิกขุ. วัดจันทน์กะพ้อ. เอกสารเผยแพร่ของวัดจันทน์กะพ้อ ตำบลบางเตย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี. มปป. มปป.
16. เสฐียรโกเศศ. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตแต่งงาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศึกษิตสยาม, 2539.

17. สุตารา สุขญา. "ประวัติศาสตร์มอญยุคต้น" เมืองโบราณ 10 (กรกฎาคม-กันยายน 2527) : 8-11.
 18. สุภาภรณ์ โอเจริญ. มอญในเมืองไทย. มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.
 19. สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำแม่กลอง : กรณีศึกษาชุมชนมอญบ้านม่วง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี" ในลุ่มน้ำแม่กลอง : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : พิมพ์ศพรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ 2536, 74-112.
 20. สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. น้ำกับลักษณะไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2525.
 21. สุเอ็ด คชเสนี. "วัฒนธรรมประเพณีมอญ." เมืองโบราณ 10 (กรกฎาคม-กันยายน 2527) : 50-60.
 22. อรศิริ ปาณินท์. "ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการอยู่." ใน นิทรรศการข้อมูลทางมานุษยวิทยาของไทย เรื่อง ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต. กรุงเทพฯ : บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2534.
 23. อรศิริ ปาณินท์ และคณะ. การประเมินสถานภาพไทยศึกษา : สถาบันวัฒนธรรมศิลปกรรมหัตถกรรม. รายงานวิจัยจากทุนอุดหนุนของ สกว. กรุงเทพฯ : 2541.
 24. อมาวสี ยิ้มอานวย. "ประเพณีและความเชื่อของชาวมอญบ้านม่วง" ใน ลุ่มน้ำแม่กลอง : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม, กรุงเทพฯ : พิมพ์ศพรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, 220-236.
 25. อัน นิมมานเหมินท์. เรือนไทยแบบดั้งเดิม ในศิลปล้านนาไทย. ที่ระลึกงานฉาปนกิจศพ นายจงรัก-นางทิพย์ พงศ์พิพัฒน์ ณ วัดเทพศิรินทราวาส. กรุงเทพฯ 26 มีนาคม 2521.
 26. ฤทัย ใจจงรัก. เรือนไทยเดิม. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2518.
 27. ฤทัย ใจจงรัก. เรือนไทยภาคกลาง ในเรือนไทย. สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. กรุงเทพฯ, บริษัทคลองรัตน จำกัด, 2536.
- Halidays, Robert, "The Mons in Siam." Journal of the Burmese Research Society (Volume XII Part II. 1922) : 69.
 - Smithies, Michael. "Village Mons of Bangkok." Journal of the Siam Society (January 1972) : 307-333.